

מברכים על כוס פגומה (ש"ע או"ח קפב, ג), אבל אם אין לו כוס אחרת יכול לברך על כוס פגומה (ש"ע ע שם, ד).

וכוס פגומה פסולה רק לקידוש ולהבדלה ולכל הברכות שתיקנו חכמים על הכוס, אבל אם שותה יין מכוס פגומה, מברך 'בורא פרי הגפן' (רש"י ורשב"ם), כיון שרק הכוס פגומה לאחר ששתו ממנה ואינה ראויה להיות כוס של ברכה, אבל היין עצמו אינו פגום לאחר ששתו ממנו (ברכת אברהם, וראה שם שמשלשון הרשב"ם משמע שהיין עצמו נפגם, אלא שמכל מקום מברכים עליו 'בורא פרי הגפן'). ויש שסובר, שאינו מברך עליו 'בורא פרי הגפן' (מאירי לעיל קה, ב ד"ה הששי), כיון שהיין עצמו נפגם לאחר ששתו ממנו, ואי אפשר לברך עליו 'בורא פרי הגפן' (ברכת אברהם).

אֶפִּילוּ אַחֲבִיתָא פְּגִימָא - חבית עץ קטנה ששתו ממנה, אבל אם שתו מחבית גדולה, אינה נפגמת (רשב"ם; תוס' רבינו פרץ [המובא במדריכ']). ויש סוברים, שגם חביות גדולות נפגמות בשתייה (ספר המנהיג צג, ב"י או"ח קפב ד"ה אפילו, בדעת רבינו ירוחם). ■ להלכה, רק חבית קטנה נפגמת בשתייה (ש"ע או"ח קפב, ג), ויש מחמירים שגם חבית גדולה נפסלת בפגימה, וראוי להחמיר לכתחילה (משנ"ב שם, כא).

זְכוּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְּשׁוֹ זִוְרָהּ עַל הַיֵּין, שנאמר (הושע יד, ח) 'זכרו כיין הלבנון', ואין זה אלא אסמכתא בעלמא, שאף שזכירת קדושת השבת היא מדאורייתא (כמבואר בגמ' בברכות כ, ג), מכל מקום קידוש על היין הוא מדרבנן (תוס' בת' הראשון; רמב"ם שבת כט, א-ו), ומדאורייתא די בכך שיזכיר את השבת בתפילתו (מג"א רעא, א, וראה בהגהות רעק"א שם, שגם באמירת 'שבתא טבא' יוצא ידי חובת קידוש מדאורייתא, אולם ראה ביהא"ל שם ד"ה דאיתקש, שתמה על דבריו), ולכן ביום הכיפורים שחל בשבת, יוצא ידי חובת קידוש מדאורייתא בתפילה (הגהות רעק"א שם, וראה מנחת חינוך מצוה לא את ה'ביאה"ל שם ד"ה מיד, שתמהו על המג"א). ויש סוברים, שקידוש על היין הוא מדאורייתא (מפרש נדיר, ד א ד"ה והרי; הגהות רעק"א שם, ע"פ הר"ן שבת כג, ב ד"ה בתר. וראה ביאורו להלן ע"ב ד"ה מקדש, ולעיל קא, א ד"ה לאפוקי וד"ה אין).

■ להלכה, קידוש על היין הוא מדרבנן [כתוס'], ומדאורייתא יוצא ידי חובת קידוש בתפילה, ולכן אם מסופק אם קידש על היין או לא, אינו צריך לחזור ולקדש שוב, שספק דרבנן לקולא (משנ"ב רעא, ב, וראה שם שלכתחילה אין לסמוך על כך שקידוש על היין הוא מדרבנן).

תַּחֲלַת יוֹמָא בְּעֵי לְקִדְּוִשֵׁי, כדרך שבית דין מקדשים את החודש בתחילתו (מהר"ם חלאווה, וראה רמב"ן שמות כ, ח ד"ה אבל רבתינו).

בְּיוֹם מִנְיַן תִּלְמוּד לּוֹמֵר נְכוּ, וקידוש זה מדרבנן הוא, והדרשה אסמכתא בעלמא היא, ולכן מברכים בו רק 'בורא פרי הגפן' ואין מברכים בו ברכה נוספת כשם שמברכים בליל שבת, וברכה זו נחשבת לקידוש מדרבנן, שהיא כעין שיר ושבח על קדושת השבת [אף שלא מזכיר בה את קדושת השבת], כיון שהוא מברך על היין לפני הסעודה שלא כדרך שאר סעודות שאין מברכים לפניהן על היין. ומכיון שברכה זו כעין קידוש היא, אסור לאכול לפנייה כדרך שאסור לאכול לפני הקידוש בליל שבת, ויש סוברים שמותר לאכול לפני קידוש היום, כיון שכל עיקרו הוא מדרבנן (חי' הר"ן, וראה שם שביאר באופן נוסף). ויש מפרשים, שברכה זו אינה 'קידוש', אלא שתיקנו חכמים שיקבע אדם את סעודתו בשבתות וימים טובים על היין, וקורין לה 'קידוש' לפי שסומכים

אוֹמֵר שְׁתֵּי קִדְּוֹשׁוֹת עַל כּוֹס אֶחָד, אם אין לו שתי כוסות, אבל אם יש לו, אין אומר שתי קדושות על כוס אחת, וכמבואר בגמ' לעיל (קב, ב) שאין אומרים קידוש וברכת המזון על כוס אחת לפי שאין עושים מצוות חבילות חבילות (רשב"ם ותוס', ע"פ הגמ' לעיל שם). ויש שסובר, שגם אם יש לו שתי כוסות, מותר לעשות הבדלה וברכת המזון על כוס אחת, שמה שאין אומרים קידוש וברכת המזון על כוס אחת, הוא משום שברכת המזון היא על העבר שהוא חול, והקידוש הוא על ההווה והעתיד שהם שבת, אבל ברכת המזון והבדלה שתייה על העבר שהוא שבת, ולא על ההווה והעתיד שהם חול (ע"פ רמב"ם ומגיד משנה שבת כט, יב, וראה מרומי שדה שכן משמע בגמ' כאן).

מֵאֵי טַעְמָא טַעְמָו פְּגָמוּ מִשּׁוּם דְּכּוֹס שֶׁל בִּרְכָּה צָרִיךְ שִׁיעוּר, ובתחילה סברה הגמ' שיש להביא ראיה מהברייתא שטעמו פגמו, כיון שמדובר שיש בכוס שיעור מלא לוגמיו יותר מרביעית [ומה שאמרה הברייתא שאין לו אלא כוס אחת, הכוונה שאין לו שתי רביעיות], ואם כן, אם הטעימה אינה פוגמת, יכול להבדיל על הכוס ולשתות מלא לוגמיו, ולהניח את שאר היין לברכת המזון. ורב אשי סובר שמדובר שאין בכוס מלא לוגמיו יותר מרביעית [ואם כן כשישתה מלא לוגמיו לא תישאר רביעית לכוס של ברכת המזון], ולכן אין ראיה שטעמו פגמו (תוס' לעיל קה, ב ד"ה שמע). ויש שפירש, שמדובר שיש בכוס קצת יותר מרביעית [אך אין בה מלא לוגמיו יותר מרביעית], אלא שבתחילה סברה הגמ' שמשפיק לטעום כל שהוא מכוס של ברכה, ולכן הוכיחה שטעמו פגמו, אולם רב אשי סובר שצריך לטעום מלא לוגמיו, ולכן אין ראיה שטעמו פגמו, שאם ישתה מלא לוגמיו לא תישאר רביעית לכוס של ברכת המזון (תוס' רבינו פרץ; וראה עוד ערוך השולחן או"ח רעא, ל).

קָפִיד אַחֲצָבָא פְּגִימָא, דהיינו אם שתה מן היין שבכד (ראה טור או"ח קפב וש"ע ע שם, ג). ויש שפירש שהכוונה לכד של מים [שסתם 'חצבא' עשויה למים ולא ליין], והכוונה שהיה מקפיד אפילו על מזיגת הכוס במים פגומים (ביאור הגר"א או"ח שם, ע"פ דמשק אליעזר שם, בביאור דעת רב הילאי גאון המובאת בש"ע שם). ■ שתי הדעות הובאו להלכה (ש"ע שם, וראה עוד משנ"ב שם, כב).

קָפִיד אַקְסָא פְּגִימָא, ומהלשון 'קפיד' משמע שרק לכתחילה אין לברך על כוס פגומה, אבל אם אין לו כוס אחרת, יכול בדיעבד לברך על כוס פגומה (רשב"ם). ואמנם לעיל סברה הגמ' להוכיח מהברייתא שטעמו פגמו, ונמצא שהתירו לו לאכול לפני הבדלה כדי שלא יברך ברכת המזון על כוס פגומה, ומשמע שדין זה הוא לעיכובא, אולם לדעת רב אשי שהברייתא מדברת באופן שאין בכוס אלא רביעית [ולכן אין להוכיח ממנה שטעמו פגמו], יש לומר שדוקא משום כך התירו לו לאכול לפני הבדלה, אבל אילו היה בכוס עוד יין כדי שיוכל לטעום בהבדלה ותישאר רביעית לברכת המזון, לא היו מתירים לו לאכול לפני הבדלה, למרות שבאופן זה יצטרך לברך על כוס פגומה (קרבן נתנאל יד, פ ורעק"א, ובכך מיישבים את קושיית תוס'). ויש שכתב, שאין להוכיח מדברי הגמ' לעיל שפגימת הכוס מעכבת בדיעבד, משום שגם אם מותר בדיעבד לברך על כוס פגומה, מותר לו לאכול לפני הבדלה כדי שלא יצטרך לעבור על הדין שלכתחילה אין לברך על כוס פגומה (תוס' ר"ד). ויש שסובר, שכוס פגומה פסולה אפילו בדיעבד (ראב"ה פסחים תקיד וטור או"ח קפב, בשם רבינו יואל). ■ להלכה, אין